

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

БУГАЙЧУК Тетяна Анатоліївна

УДК 159.923:616-056.2(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ
ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Матеюк Олег Анатолійович,
Національна академія державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького,
професор кафедри психології та
морально-психологічного забезпечення

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, доцент
Ставицький Олег Олексійович,
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука,
професор кафедри психології

кандидат психологічних наук
Фінів Ольга Ярославівна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
доцент кафедри психології управління

Захист відбудеться «27» травня 2016 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Потапова, 9, м. Луцьк, 43024.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43024.

Автореферат розісланий «27» квітня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

 — Л. Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Для успішного вирішення проблеми професійного самовизначення особистості необхідні зусилля не лише держави і суспільства, але й кожної людини. Центральною ознакою фахівця є його здатність до самоактуалізації й самореалізації, що визначає особливості професійної мотивації, системи прагнень, ціннісних орієнтацій та смислу праці. Формування цих мотиваційних характеристик має розпочинатися ще в школі та вищому навчальному закладі, саме тому стратегічним завданням освітніх структур є орієнтація особистості на професійне самовизначення. Особливого значення у вирішенні цього завдання набуває професійна підготовка фахівців з обмеженими фізичними можливостями, адже їх ефективна професіоналізація зумовлює не тільки зміну соціального статусу, але й реально утворює їх право на незалежне існування і самостійну життєву реалізацію.

Феноменологія професійного самовизначення особистості ґрунтовно висвітлена в працях таких вітчизняних і зарубіжних психологів, як Б. Ананьєв, Л. Божович, М. Боришевський, Л. Виготський, Л. Долинська, Є. Клімов, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка, С. Рубінштейн, В. Сафін, В. Семиченко, Д. Сьюпер, Дж. Холланд та ін. Поліфункціональність інтерпретації професійного самовизначення має свої специфічні ознаки в навчанні студентів з обмеженими фізичними можливостями. Зокрема, багатьма авторами зазначається, що в процесі професійної підготовки для цієї категорії студентів реальними є зниження їх загальної активності, невміння оцінювати й співвідносити свої можливості з вимогами професії, що зрештою негативно позначається на виборі ними життєвих стратегій (А. Базиленко, В. Бочелюк, Л. Грачев, І. Зверєва, І. Іванова, О. Купрєєва, М. Панов, О. Ставицький, О. Холостова, О. Шевченко та ін.).

Щодо конкретного теоретико-емпіричного вивчення особистості майбутнього психолога, то на сьогоднішній день простір наукових розвідок стосується різноманітних аспектів дослідження його особистісного зростання, мотиваційної компетентності, професійного спілкування, способів подолання особистісних і професійних криз, формулювання стратегій і цілей життя (Л. Барінова, О. Бондаренко, І. Бринза, Ж. Вірна, С. Крутько, В. Панок, О. Саннікова, Н. Чепелева, Н. Шевченко та ін.). Спільною для проведених досліджень є теза про взаємозв'язок професійного й особистісного в професійній діяльності психолога.

Водночас, на тлі широкого висвітлення зазначеної проблеми, є аспекти, які потребують поглибленого аналізу, серед яких узагальнення й систематизація особистісного й професійного самовизначення, збереження й розвитку психічного здоров'я, активізація соціальної активності особистості з

обмеженими фізичними можливостями. Особливої значущості дослідження професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями набуває з позицій аналізу інтегративних тенденцій успішної професіоналізації психологів у контексті взаємозв'язку їх особистісних і професійних якостей та з'ясування змісту і специфіки психологічної допомоги як забезпечення емоційної, смислової й екзистенційної підтримки цих майбутніх фахівців.

Відповідно до важливості проблеми, її недостатньої розробленості в сучасні теорії й практиці психологічної науки було здійснено вибір теми дослідження «Психологічні чинники професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної державної теми «Психогенеза ревіталізації депривованої особистості» (державний реєстраційний номер 0113U002218). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 4 від 25 листопада 2010 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 25 січня 2011 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями та емпіричному з'ясуванні психологічних чинників його формування засобами навчально-розвивального тренінгу.

Відповідно до сформульованої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі результатів теоретико-методологічного вивчення проблеми виокремити особливості професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями.

2. Визначити структурно-функціональні компоненти професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями з обґрунтуванням критеріїв та показників їх виокремлення.

3. З'ясувати психологічний зміст структурних складових професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями на рівні ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних характеристик.

4. Обґрунтувати детермінацію тренінгового впливу на перебіг професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями.

Об'єкт дослідження – професійне самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями.

Предмет дослідження – психологічні чинники професійного самовизначення особистості майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями.

Методологічну основу дисертаційного дослідження склали загальнонаукові положення щодо: поєднання внутрішнього і зовнішнього в детермінації психічного (Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.); вивчення змісту й структури професійного самовизначення особистості (Ж. Вірна, М. Гінзбург, Є. Клімов, І. Кон, М. Пряжніков, В. Рибалка, В. Сафін, Т. Титаренко та ін.); вивчення особистості з обмеженими фізичними можливостями в межах аналізу основних моделей, концепцій і теорій інвалідності (Н. Бастун, Р. Бернс, Б. Братусь, Б. Зейгарник, М. Раттер, К. Роджерс, О. Ставицький, О. Хохліна, та ін.); специфіки професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями (Н. Вічалковська, Я. Гошовський, О. Іванашко, А. Мітлош, М. Мушкевич, Т. Сак, Л. Сердюк, О. Фінів та ін.); а також методологічні положення щодо застосування активних методів соціально-психологічного навчання (І. Вачков, П. Лушин, О. Матеюк, О. Ситніков, Ю. Швалб, Л. Шнейдер, Т. Яценко та ін.).

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури з питань професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями в генеральній сукупності студентів психологічних спеціальностей); *емпіричні* (бесіда; спостереження; тестування із застосуванням методик: методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, опитувальник для визначення провідних мотивів професійної діяльності; методика діагностики комунікативно-характерологічних особливостей особистості Л. Уманського, А. Лутошкіна, О. Чернишова, І. Френкеля, методика визначення мотиваційних здібностей (свідомих мотивів) Ю. Куля (адаптована С. Вороновою), методика діагностики емоційного інтелекту Н. Хола, методика дослідження характерологічних тенденцій Т. Лірі, методика діагностики міжособистісних стосунків А. Рукавішнікова, методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса й Р. Даймонда); *методи статистичної обробки даних*: *метод визначення середніх величин* слугував базою для проведення факторного аналізу; *метод знаходження достовірних відмінностей за допомогою t-критерію Ст'юдента* спрямований на визначення відмінностей в розподілі середніх значень та їх дисперсій в групах вибірки; *факторний аналіз* для виокремлення факторної структури ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних характеристик студентів; *непараметричний критерій відмінностей для незалежних вибірок U-Манна-*

Уітні для виявлення достовірних відмінностей вираження факторів у досліджуваних групах; *метод визначення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена* для визначення близькості розподілу міжгрупової ієрархії цінностей; для обробки результатів формульовального психологічного впливу використовувались методи первинної (визначення середніх значень, асиметрії, ексцесу та їх стандартних відхилень) і вторинної (обрахунок t-критерію Ст'юдента для незалежних і залежних вибірок) статистик. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows, версія 10.0. В описі отриманих емпіричних даних застосовувався структурний метод інтерпретації, а в якості організаційного методу використано метод «поперечних зрізів» та формульовальний експеримент.

Вибірку дослідження склали студенти 2-4 курсів спеціальностей «Психологія» і «Практична психологія» Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРоЛ «Україна», Вінницького соціально-економічного інституту ВМУРоЛ «Україна» та Рівненського інституту ВНЗ ВМУРоЛ «Україна» (n=286), серед яких виокремлено дві групи: група 1 (група Сін) – досліджувані студенти з обмеженими фізичними можливостями (n=130); група 2 (група Сзд) – здорові студенти без фізичних обмежень (n=156).

Наукова новизна одержаних результатів:

уперше теоретично обґрунтовано й емпірично верифіковано психологічний зміст структурних складових професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями на рівні ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних характеристик; з'ясовано детермінацію тренінгового впливу на перебіг професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями;

удосконалено наукові уявлення про структурно-функціональні компоненти (ціннісна позиція, особистісна самореалізація, соціальна інтеграція) професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями засобом обґрунтування критеріїв (професійна спрямованість, професійна активність і професійна компетентність) та показників (аксіологічні, інтегральні, мотиваційні, емоційні, комунікативні й соціально-адаптаційні) їх виокремлення;

подальшого розвитку набули положення про психологічні чинники (трансцендентний, трансособистісний, транссоціальний) професійного самовизначення студентів – майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями.

Практична значущість отриманих результатів дослідження полягає у тому, що запропонована організаційна схема емпіричного вивчення професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними

можливостями може застосовуватись у роботі психологів вищих навчальних закладів; розроблений і апробований тренінг професійного самовизначення особистості майбутніх студентів-психологів з обмеженими фізичними можливостями може бути використаний не тільки під час навчання студентів у вищому навчальному закладі, але й під час їх адаптації до суспільного життя, а також під час профорієнтаційної роботи педагогів і психологів спеціальних навчальних закладів для вихованців з обмеженими фізичними можливостями. Результати дослідження можуть використовуватись у лекційних курсах з дисциплін «Загальна психологія», «Клінічна психологія», «Педагогічна психологія», «Спеціальна психологія», «Практична психологія в сфері соціальної роботи», «Психодіагностика», «Реабілітаційна психологія», «Профорієнтація і профвідбір», «Психологія здоров'я», «Психологія людей з особливими потребами», «Психологія інвалідності».

Результати дослідження **впроваджені** в початковий процес Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРОЛ «Україна» (довідка № 1/372 від 16.11.2015 р.), Вінницького соціально-економічного інституту ВМУРОЛ «Україна» (довідка № 1/27-544 від 23.11.2015 р.) та Рівненського інституту ВНЗ ВМУРОЛ «Україна» (довідка № 01/21-234 від 27.11.2015 р.), ДВНЗ «Запорізький національний університет» (довідка № 01-15/251 від 24.11.2015 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/3897 від 25.11.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Психолого-педагогічне та медичне забезпечення соціалізації дітей вразливих категорій» (Луцьк, 2008), «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів 21 століття» (Чернівці, 2011), «Сучасні підходи до інтеграції та соціалізації дітей з особливими потребами» (Луцьк, 2012), «Здоров'я, освіта, наука і самореалізація особистості» (Луцьк, 2013); *всеукраїнських науково-практичних конференцій*: «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Хмельницький, 2010, 2011), «Сучасна психологія: актуальні проблеми й тенденції розвитку» (Запоріжжя, 2011), «Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах євроінтеграції» (Хмельницький, 2012).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 10 публікаціях, з яких 6 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 стаття – в міжнародному періодичному виданні з психології.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 2 додатків, списку використаних джерел (220 найменувань,

з них 4 – іноземною мовою). Робота містить 42 таблиці і 3 рисунки. Основний зміст дисертації представлений на 162 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичну значущість роботи; наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження у практику, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** *«Теоретичний аналіз проблеми професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями»* проаналізовано й узагальнено основні підходи до вивчення проблеми професійного самовизначення особистості; конкретизовано основні наукові позиції вивчення професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми професійного самовизначення особистості продемонстрував її багатоплановість і складність, що відображено в презентації положень, які розкривають: процесуально-результативну характеристику вибору особистістю своєї позиції й конкретних засобів самоздійснення (Л. Балакірева, О. Борисова, Є. Клімов, С. Крягжде, В. Радул, В. Сафін та ін.); зміст соціального й морального самовизначення (О. Вітковська, В. Гулякіна, А. Маркова, В. Москалець, М. Савчин, О. Сапогова, О. Холстова та ін.); зв'язок самовизначення з життєвою історією особистості (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Є. Головаха, С. Іванушкіна, О. Кронік, Т. Титаренко та ін.) й аспекти соціалізації особистості, розвитку її самосвідомості та соціальної зрілості (Ж. Вірна, А. Деркач, А. Капустіна, Т. Кудрявцев, М. Пряжников, В. Шегурова, Ю. Швалб та ін.).

Огляд психологічних теорій і концепцій особистості дав змогу конкретизувати зміст професійного самовизначення й узагальнити основні позиції його розгляду як: системи Я-образів особистості, яка оформлена в її Я-концепцію (Р. Бернс, А. Большакова, І. Маноха, К. Роджерс, С. Рубінштейн, В. Татенко та ін.); формування професійних намірів, психологічної готовності до професійного вибору людиною професії (О. Вітковська, В. Гулякіна, Л. Йоваша, В. Рибалка, Н. Самоукіна та ін.); комплексу уявлень суб'єкта про його професійну придатність та через розкриття в межах професійної ідентифікації фахівця (В. Бодров, Ж. Вірна, Е. Зеєр, Л. Мітіна, П. Шавір та ін.); формування базових компетентностей (професійних, моральних, особистісних) і професійно-важливих якостей; як складової життєвого самовизначення

особистості (Д. Логвінова, В. Москаленко, А. Реан, П. Соболев, О. Солодухова та ін.). Розкрито розуміння професійного самовизначення як тривалого процесу проходження певних періодів, етапів і рівнів професійного становлення (Л. Божович, Є. Клімов, М. Тітма, Д. Фельдштейн, О. Фонарьов, І. Шендрик та ін.). Висвітлено структурну організацію професійного самовизначення в сукупності емоційного, когнітивного, поведінкового й ціннісно-морального компонентів (Д. Бєлова, І. Гічан, Л. Засєкіна, О. Фінів, Г. Цукерман, П. Чамата, І. Чєснокова та ін.).

Професійне самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями має свої специфічні особливості, які послідовно представлені через опис історичних і психологічних аспектів розуміння інвалідності й ставлення до неї. Окреслено визначення понять «інвалід» та «особа з обмеженими можливостями». Презентовано основні моделі інвалідності (медична, економічна, функціональна, соціальна) та наголошено на необхідності створення психологічної моделі інвалідності. Розкрито центральні питання отримання якісної освіти особами з обмеженими фізичними можливостями (А. Базилєнко, Я. Гошовський, В. Нікітіна, Л. Сердюк, О. Ставицький та ін.); окреслено зв'язок між змістом організаційно-методичних питань навчання та наповненням «соціальної ситуації розвитку» осіб з обмеженими фізичними можливостями (Б. Братусь, Л. Виготський, Л. Грачев, Б. Зейгарник, О. Лурія та ін.); з'ясовано психологічні питання змісту і специфіки психологічної допомоги як забезпечення емоційної, смислової й екзистенційної підтримки студентів з обмеженими можливостями (П. Бланк, С. Богданов, О. Дікова-Фаворська, Т. Парсонс, М. Раттер, К. Роджерс, О. Фінів та ін.); зацентровано увагу на системі й специфіці оцінювання студентів з обмеженими фізичними можливостями (В. Бочелюк, І. Зверєва, І. Іванова, В. Сорокін, А. Турубарова та ін.).

Визначено основні концепції інвалідизації й соціалізації інвалідів з позицій соціоцентристських теорій (серед яких модель ролі хворого Т. Парсонса, теорія наклеювання ярликів) (Г. Беккер, К. Девіс, Е. Лемертон, Р. Мертон, Т. Парсонс); психологічних теорій (теорії формування «Я-концепції» (Р. Бернс); символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ч. Кулі); формування Я-ідентичності (Е. Еріксон); гуманістичного психоаналізу (Е. Фром); індивідуальної психології (А. Адлер), феноменологічної психології (К. Роджерс). Особливу увагу приділено теорії формування вищих психічних функцій Л. Виготського, на основі якої детально охарактеризовано групи дефектів (первинні і вторинні), їх динаміку прояву й особливості впливу на процес соціалізації інваліда.

Розкрито специфіку навчання інвалідів у вищому навчальному закладі: особливості ставлення студента до свого дефекту (А. Адлер, Т. Вісковатова, О. Купрєєва, О. Шевченко, В. Штерн та ін.); необхідність врахування

соціально-психологічної ситуації розвитку інваліда в умовах захворювання (О. Вітковська, Е. Данієлс, Л. Нижник, О. Сагірова, К. Стаффорд та ін.); особливості перебігу й впливу соматичних захворювань на навчання студентів-інвалідів (Л. Божович, Д. Карвасарський, С. Максименко, Т. Хомуленко, Н. Шевченко та ін.). Підкреслено, що в умовах особистісно-розвивальної освіти можливий розвиток цілісної, гармонійної особистості, суб'єкта діяльності, що важливо в професійному самовизначенні й становленні особистості з обмеженими фізичними можливостями як майбутнього психолога.

У **другому розділі** *«Програма експериментально-діагностичного дослідження психологічних чинників професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями»* розкрито критерії та показники професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями; обґрунтовано процедурно-методичне забезпечення дослідження; презентовано психодіагностичний профіль професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями.

Проведений теоретичний аналіз різноманітних підходів вивчення проблеми професійного самовизначення особистості із обмеженими фізичними можливостями, обґрунтування структурно-функціональних компонентів (ціннісної позиції, особистісної самореалізації, соціальної інтеграції) засобом виокремлення змістовних критеріїв (професійна спрямованість, професійна активність і професійна компетентність) та показників (аксіологічні, інтегральні, мотиваційні, емоційні, комунікативні й соціально-адаптаційні) професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями дали змогу обґрунтувати програму експериментально-діагностичного дослідження.

Критерій *професійної спрямованості* є своєрідною оцінкою якості сформованої системи спонукань, які, як мотиви, визначають діяльність особистості, одночасно виступаючи цілями і завданнями (його показниками є *аксіологічні*, оформлені в ознаках системи ціннісних орієнтацій в їх стійкій особистісній ієрархії та *інтегральні*, відображені в ознаках провідних мотивів професійної позиції майбутнього фахівця); критерій *професійної активності* є специфічною оцінкою суті мобілізації внутрішніх інтенцій індивіда для вирішення мотиваційних і емоційних протиріч в переживанні об'єктивних ситуацій життя (вміщує *мотиваційні* показники, які об'єднані в комплекс мотиваційних здібностей та *емоційні* показники, локалізовані в прояві емоційного інтелекту особистості); критерій *професійної компетентності* демонструє психологічний факт забезпечення стабільними і впорядкованими властивостями, які в поведінковій формі відображають взаємодію людини із соціальним середовищем (вміщує *комунікативні* показники в базових комунікативно-характерологічних особливостях студентів, та *соціально-*

адаптаційні показники у вмінні пристосування індивіда до умов середовища, самоприйняття, прийняття інших, емоційній комфортності, інтернальності та прагненні до домінування).

Оскільки структура особистості фахівця є функціональним утворенням, це передбачає її прояв у реальному функціонуванні, в реальній взаємодії із середовищем, зразки якої формуються в онтогенезі й набувають форми диспозицій (установок), які визначають сприйняття характерних ситуацій, осіб та речей. Коли йдеться про людину з обмеженими фізичними можливостями, то зрозуміло, що кожна з таких диспозицій є складним об'єднанням різноманітних аксіологічних функцій і фундаментальних потреб індивіда, які за змістом суттєво відрізняються від системи потреб і цінностей здорових людей. Тому, виокремлюючи структурно-функціональні компоненти професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями, враховано їх складно влаштовану цілісність, яка відповідає за функціонування кожного окремо взятого компоненту.

Компонент *ціннісної позиції* в професійному самовизначенні студентів розглядається як реальна стійка система ставлень людини до об'єктивної дійсності через сукупність мотивів, потреб, поглядів і установок, якими індивід керується в своїх діях і поведінці. Компонент *особистісної самореалізації* в професійному самовизначенні студентів в узагальненому розумінні вміщує реалізацію себе через самоздійснення в житті і повсякденній діяльності, пошук і утвердження особливого шляху в світі, своїх цінностей і сенсу існування. Компонент *соціальної інтеграції* в професійному самовизначенні об'єднує базові ознаки соціально-адаптивних і комунікативних якостей майбутнього фахівця, які забезпечують ефективну реалізацію його професійних здібностей.

Організація експериментального дослідження психологічних чинників професійного самовизначення студентів-майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями включала чотири етапи, які реалізовувалися протягом 2009-2013 років. Обґрунтований психодіагностичний апарат дослідження дав змогу емпірично довести, що зміст професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями локалізований у комплексі ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних та соціально-адаптаційних властивостей, та зумовлений психологічними чинниками впливу тренінгового навчання на перебіг формування ціннісної позиції, особистісної самореалізації й соціальної інтеграції цих майбутніх фахівців.

Визначення психодіагностичного профілю професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями проводилося відповідно до зазначеної процедури порівняння психологічного змісту компонентів їх ціннісної позиції, особистісної реалізації та соціальної інтеграції

із здоровими студентами. Фіксація середньогрупових показників у досліджуваних групах та визначення статистично значущих відмінностей розподілу за допомогою t-критерію Ст'юдента дали змогу зафіксувати суттєві відмінності за досліджуваними показниками (рівень значущості складає від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,001$).

Методом факторного аналізу в структурі професійного самовизначення виокремлено вісім факторів, серед яких: «емоційна інтеграція» (8,76 % дисперсії); «владна мотивація» (8,46 %); «готовність до відповідальності» (6,67 %); «цілеспрямованість» (6,16 %); «адаптованість» (6,07 %); «інтеракційна позитивність» (6,03 %); «готовність прийти на допомогу» (5,72 %); «впевненість» (4,58 %).

З метою виявлення особливостей розподілу рівнів вираження факторів за показником статусу студентів «здорові студенти – студенти з обмеженими фізичними можливостями» було застосовано відсотковий аналіз розподілу факторів у досліджуваних групах, що дало змогу виокремити суттєві відмінності в їхніх проявах. Зокрема, за показниками таких факторів, як «емоційна інтеграція», «готовність до відповідальності», «адаптивність», «інтеракційна позитивність», «готовність прийти на допомогу» не виявлено суттєвих відмінностей в двох порівнювальних групах, що є свідченням того, що генеральна сукупність вибірки загалом характеризується значним потенціалом розвитку емоційного рівня інтелекту, засвоєнням соціально-психологічних особливостей професійної діяльності психолога, входженням у сформовану систему взаємин, готовністю до здійснення позитивної взаємодії.

Водночас, досліджувані групи (Сзд) характеризуються яскраво вираженими соціальними вміннями, готовністю до контактів та вмінням їх підтримувати, комунікативними здібностями, умінням слухати, вербальними та ораторськими здібностями, здатністю до самоконтролю. Для цієї групи характерними є високий ступінь відповідальності, толерантність, інтерес і повага до іншої людини, схильність до співпереживання, творчі здібності та ерудованість тощо. Вони не прагнуть до влади або контролю над іншими заради корисних цілей, їх не цікавить гонитва за престижем діяльності, матеріальними перевагами. Вони більше прагнуть до реалізації суспільних цілей, задоволення своїх пізнавальних та афіліативних потреб.

В досліджуваній групі (Сін), на противагу попередній, домінують прагнення інтуїтивної та контрольованої влади, переважає бажання впливати на волю інших людей або ж, навпаки, бути підвладним; у них яскраво виражене домінування мотивації досягнення, а владні егоцентричні мотиви характеризуються прагненням до реалізації власних амбіцій. Їхня мотивація спрямована на досягнення значущих життєвих цілей, високих результатів своєї професійної діяльності, максимально повну самореалізацію; їм властива

самостійність, ініціативність, прагнення до лідерства. Характерними рисами є їхня вимогливість до інших, потреба контролювати інших, а також у них на першому місці є стратегічне досягнення мети за рахунок інших. Не останню роль в цьому відіграє їх постійне прагнення боротися із усвідомленими фізичними недугами. Позитивним чинником тут також є те, що ця група характеризується впевненістю в собі, однак важливо, щоб вона не переросла в самовпевненість. Також ці досліджувані наполегливі в досягненні цілей, ніколи не задовольняються отриманим результатом, схильні захоплюватися роботою; їхня мотивація досягнення і поведінка значною мірою залежать від цінності успіху в майбутній професійній діяльності.

Визначення статистично значущих відмінностей в розподілі рівнів вираження виокремлених факторів у досліджуваних групах майбутніх фахівців-психологів проводилося за допомогою непараметричного критерію відмінностей для незалежних вибірок U-Манна-Уїтні. Отримані дані дають змогу констатувати, що достовірні відмінності виявлені щодо фактора «владна мотивація» ($p < 0,001$), фактора «впевненість» ($p < 0,001$) і фактора «цілеспрямованість» ($p < 0,01$).

З огляду на результати статистичних даних, у досліджуваній групі (Сзд) домінуючими є показники фактора цілеспрямованості, що визначає високий рівень волювої та інтелектуальної діяльності цих студентів внаслідок більш розвинених комунікативних якостей. Для досліджуваної групи (Сін) актуальним є домінування мотивації досягнення й влади (фактор «владна мотивація») і таких особистісних характеристик як негативізм, скептицизм і жорстокість (фактор «впевненість»). На нашу думку, поясненням цьому може бути властива особам з обмеженими фізичними можливостями моральна установка на визнання за іншою особою права бути залежною від ситуації взаємодії з інвалідом.

У **третьому розділі** *«Психологічні чинники професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями»* викладено процедуру розробки та апробації програми тренінгу професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями й обґрунтовано детермінацію тренінгового впливу на перебіг професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями.

В розділі презентовано програму тренінгу професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями. Основні психолого-методичні засоби тренінгу були спрямовані на актуалізацію структурно-функціональних складових компонентів професійного самовизначення (ціннісної позиції, особистісної самореалізації, соціальної інтеграції).

Структура програми навчально-розвивального тренінгу включала такі основні розділи: I – вступ – знайомство, ознайомлення з правилами,

актуалізація очікувань (створення цілісного уявлення про тренінг); II – основний – складається з блоків визначення потреби в особистісному та професійному самовизначенні; формування базових професійних компетенцій психолога; проведення ділових професійних ігор та ознайомлення із технологіями професійного самовизначення; III – завершальний – рефлексування отриманих знань і навичок та завершення роботи.

Програма складається з 12 занять (по 2 години) й реалізовувалась протягом двох місяців (1 заняття на тиждень) із залученням студентів з обмеженими фізичними можливостями 3-го курсу спеціальності «Психологія». Кількість досліджуваних, які брали участь у формувальному експерименті, склала 16 осіб (експериментальна група); в контрольну групу увійшло 38 осіб.

Якісно-кількісна оцінка ефективності впровадження наведеної програми тренінгу професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями здійснювалася шляхом порівняльного аналізу результатів обрахунку t-критерію Ст'юдента для незалежних і залежних вибірок. Основні результати повторного діагностичного зрізу в експериментальній групі представлені в табл. 1.

З'ясовані статистично значущі відмінності в розподілі ціннісних та інтегральних показників компоненту ціннісної позиції в професійному самовизначенні студентів після проходження ними тренінгової програми засвідчують актуалізацію термінальних переконань щодо наявності здоров'я, вірних друзів та прагнення до розвитку та інструментальних цінностей щодо сформованості твердої волі, вихованості й високого рівня домагань; зростання мотивації соціальної значущості праці та підвищення комплексу вольових характеристик, ставлення до діяльності, ставлення до інших людей і ставлення до себе, що в загальній цілісній системі якостей особистості може розглядатися як *трансцендентний* чинник професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Визначені статистично значущі відмінності в розподілі мотиваційних та емоційних показників компоненту особистісної реалізації в професійному самовизначенні студентів після проходження ними тренінгової програми засвідчують актуалізацію мотиваційних тенденцій інтегративного та інтуїтивного спілкування; таких владних диспозицій як інтегративна, інтуїтивна, контрольована та альтруїстична влада; в досягненні мети діяльності знаходять прояв такі усвідомлювані мотиваційні тенденції як інтуїтивне, стратегічне та конкурентноспрямоване досягнення мети; студенти мотиваційно орієнтовані на спілкування й стосунки з іншими людьми, а також на досягнення цілей; рівень розвитку емоційного інтелекту цих студентів визначається параметрами сформованої емоційної обізнаності, управління емоціями та емпатії, що в загальній цілісній системі якостей особистості розглядається нами

як *трансособистісний* чинник професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Таблиця 1

**Результати діагностичного зрізу за показниками методик
в експериментальній групі до і після формувального експерименту**

Показники методик	Констатувальний зріз (Xсер)	Контрольний зріз (Xсер)	t - критерій	p
Мотиви соціальної значущості праці	18,0	34,0	2,44	0,05
Вольові риси характеру	3,71	4,28	3,24	0,001
Ставлення до діяльності	3,99	4,57	2,53	0,01
Ставлення до інших людей	3,92	4,81	2,68	0,001
Ставлення до самого себе	3,89	4,50	2,87	0,001
Інтегративне спілкування	11,83	12,72	2,95	0,003
Інтуїтивне спілкування	11,61	13,58	5,08	0,000
Сенситивне спілкування	11,28	11,36	2,84	0,003
Інтегративна влада	11,37	14,17	5,56	0,000
Інтуїтивна влада	10,77	12,35	4,48	0,000
Контрольована влада	10,50	13,02	5,66	0,000
Інтуїтивне досягнення мети	10,89	12,35	5,12	0,000
Стратегічне досягнення мети	8,92	14,00	8,04	0,000
Альтруїстична влада	11,44	14,24	7,98	0,000
Конкурентне досягнення мети	9,77	11,58	7,57	0,000
Домінування мотивації спілкування	12,68	15,54	8,04	0,000
Домінування мотивації влади	10,33	9,98	2,84	0,003
Домінування мотивації досягнення	10,84	13,74	6,13	0,000
Емоційна обізнаність	9,56	12,15	10,57	0,000
Управління емоціями	1,56	7,54	11,14	0,000
Емпатія	10,8	16,71	11,12	0,000
Інтегративний показник емоційного інтелекту	37,1	54,28	10,74	0,000
домінантність – владність – деспотичність	7,19	9,98	4,98	0,000
поступливість – лагідність – пасивна підлеглість	6,07	8,24	5,12	0,000
чуйність – безкорисність – жертвовність	8,54	12,54	7,85	0,000
Включення (виражена поведінка)	5,72	8,15	6,57	0,000
Афект (виражена поведінка)	6,22	8,43	7,02	0,000
Афект (потрібна поведінка)	5,26	7,28	5,74	0,000
Адаптація	59,2	70,1	3,93	0,000
Прийняття інших	66,1	67,1	4,91	0,000
Емоційний комфорт	57,9	64,9	7,49	0,000
Прагнення до домінування	50,9	39,4	-8,84	0,000

Конкретизовано статистично значущі відмінності в розподілі комунікативних та соціально-адаптаційних показників компоненту соціальної інтеграції в професійному самовизначенні студентів після проходження ними тренінгової програми, а саме за такими характеристиками в сфері міжособистісної взаємодії як впевненість, наполегливість і відповідальність;

вони виявляють активне бажання бути включеними в соціальну та емоційну взаємодію з іншими людьми; загальний рівень їх адаптованості відображає адекватне сприйняття правил і вимог соціальної дійсності внаслідок заактуалізованого самоконтролю, розвиненого прийняття інших та переживання емоційного комфорту у відкритому вираженні своїх почуттів та емоцій, відкритості, оптимістичності та віри в майбутнє. Комплекс зазначених комунікативних та соціально-адаптаційних якостей експлікований як *транссоціальний* чинник професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Таким чином, емпірична експлікація запропонованої схеми структурно-функціональних складових професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями відображає психологічну модель професійного самовизначення майбутнього психолога, в якій сконцентровано психологічні характеристики ціннісної позиції, особистісної самореалізації та соціальної інтеграції, які й визначають його професійну компетентність і ефективність.

ВИСНОВКИ

1. Професійне самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями інтегрує специфічний зміст науково-психологічної рецепції процесуально-результативних характеристик вибору особистістю власної позиції й конкретних засобів соціального і морального самовизначення.

Упорядкування основних психологічних концепцій професійного самовизначення особистості дає змогу охарактеризувати центральні позиції розуміння цього психологічного феномену як внутрішнього утворення, на основі якого відбувається адекватне формування особистістю поля альтернатив, розробки і корекції планів, здійснення вибору й свого професійного розвитку. Професійне самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями, окрім освітньої складової, вміщує питання змісту і специфіки психологічної допомоги як забезпечення емоційної, смислової й екзистенційної підтримки студентів з обмеженими фізичними можливостями.

Основною специфічною ознакою професійного становлення майбутніх фахівців-психологів з обмеженими фізичними можливостями є обов'язкове впровадження особистісно-розвивальної освіти з метою розвитку цілісної й гармонійної особистості, яка, за умови наявності фізичних недуг, змогла б розкрити особливості професійного покликання цих фахівців, їх позитивну мотивацію, емоційну компетентність та високий рівень особистісно-моральних якостей і відповідальності.

2. Визначено структурно-функціональні компоненти професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями (ціннісна

позиція, особистісна самореалізація, соціальна інтеграція) та обґрунтовано критерії їх виокремлення (професійна спрямованість, професійна активність і професійна компетентність). Структурно-функціональні компоненти професійного самовизначення містять комплекс аксіологічних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних характеристик майбутнього фахівця, що уможливило реалізацію їх експериментально-діагностичного вивчення.

Емпірично встановлено психологічний профіль професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями та проведено процедуру порівняння змісту компонентів їх ціннісної позиції, особистісної реалізації та соціальної інтеграції із здоровими студентами.

Досліджено факторну архітектуру особистісних характеристик майбутніх психологів, яку складають емоційна інтеграція, владна мотивація, готовність до відповідальності, цілеспрямованість, адаптованість, інтеракційна позитивність, готовність прийти на допомогу і впевненість. Застосування відсоткового аналізу розподілу факторів дало змогу виокремити суттєві відмінності в прояві факторів «владна мотивація» та «впевненість», які переважають в досліджуваній групі студентів з обмеженими фізичними можливостями, та відмінності в прояві фактору «цілеспрямованість», який домінує в групі здорових студентів – майбутніх психологів.

3. З'ясовано, що впровадження програми тренінгу професійного самовизначення для студентів з обмеженими фізичними можливостями сприяє повноцінній професійній самореалізації майбутніх фахівців. Змістово-структурна і функціональна різноманітність тренінгових прийомів засвідчила результативність у розширенні професійної самосвідомості й визначенні потреб в особистісному та професійному самовдосконаленні студентів з обмеженими фізичними можливостями, визначенні їх базових професійних і життєвих компетенцій, конкретизації основних орієнтирів ефективної професійної і життєвої самореалізації та побудові власного цільового профілю реалізації майбутнього професійного життя.

Статистично доведено результативність формувального впливу й можливість екстраполяції результатів апробованого тренінгу професійного самовизначення на генеральну сукупність шляхом встановлення статистично значущих відмінностей в ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних показниках.

4. Обґрунтовано психологічні чинники професійного самовизначення студентів – майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями: *трансцендентний*, в якому заактуалізовані термінальні переконання щодо наявності здоров'я, вірних друзів і прагнення до розвитку та інструментальних цінностей щодо сформованості твердої волі, вихованості й високого рівня

домагань; підвищення мотивації соціальної значущості праці; підвищення комплексу вольових характеристик, ставлення до діяльності, ставлення до інших людей і ставлення до самого себе; *трансособистісний*, який засвідчує наявність мотиваційних тенденцій інтегративного та інтуїтивного спілкування; диспозицій інтегративної, інтуїтивної, контрольованої і альтруїстичної влади; усвідомлюваних мотиваційних тенденцій інтуїтивного, стратегічного та конкурентноспрямованого досягнення мети; мотиваційну орієнтацію на спілкування та стосунки з іншими людьми та на досягнення цілей; сформованої емоційної обізнаності, управління емоціями та емпатії; *транссоціальний*, в якому локалізовані такі якості в сфері міжособистісної взаємодії, як впевненість, наполегливість і відповідальність; активне включення в соціальну та емоційну взаємодію з іншими людьми; загальний рівень адаптованості, розвиненого самоконтролю, прийняття інших та переживання емоційного комфорту у відкритому вираженні своїх почуттів та емоцій, відкритість, оптимістичність та віра в майбутнє.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективним напрямом дослідження професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями є деталізація психологічного змісту структурно-функціональних компонентів їх професійного самовизначення, конкретизація цільових і ресурсних властивостей, актуальних і потенціальних факторів та умов досягнення професійної зрілості цих фахівців. Також пріоритетним вважаємо наукове інвестування у впровадження інноваційних освітніх та психотерапевтичних заходів, які спрямовані на подолання наслідків психологічної депривації інвалідів та формування їх професійних перспектив і життєвих планів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові в галузі психології:

1. Болкун Т. А. Професійне самовизначення особистості з обмеженими можливостями: сутність, зміст та структура / Т. А. Болкун // Зб. наук. праць. Серія: Педагогічні та психологічні науки / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2010. – № 54. – С. 249–252.
2. Болкун Т. А. Психологічні умови професійного самовизначення особистості з обмеженими можливостями / О. А. Матеюк, Т. А. Болкун // Актуальні проблеми психології: Екологічна психологія: Зб. наук. праць / За ред. С. Д. Максименка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – Т. 7. – Вип. 24. – С. 175–183.

3. Болкун Т. А. Чинники впливу на професійне самовизначення особистості / Т. А. Болкун // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : Зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – № 32 (56). – С. 153–158.

4. Болкун Т. А. Обґрунтування методів дослідження професійного самовизначення студентів-психологів з обмеженими можливостями / Т. А. Болкун // Педагогіка та психологія. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2010. – Вип. 524. – С. 8–18.

5. Болкун Т. А. Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій, рівнів інтелектуального розвитку та домагань студентів-психологів з обмеженими можливостями / Т. А. Болкун // Зб. наук. праць. Серія : Педагогічні та психологічні науки / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2010. – № 50. – С. 96–99.

6. Болкун Т. А. Діагностика рівня тривожності студентів з обмеженими можливостями та ставлення до них у суспільстві / Т. А. Болкун // Зб. наук. праць. Серія : Педагогічні та психологічні науки / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2010. – № 51. – С. 113–117.

*Стаття, опублікована в міжнародному
періодичному науковому виданні:*

7. Бугайчук Т. А. Теоретическая экспликация структуры факторов профессионального самоопределения оптантов с ограниченными физическими возможностями / Т. А. Бугайчук. – Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2015. – № 11 (113). – С. 101–104.

Статті, опубліковані в збірниках матеріалів наукових конференцій:

8. Болкун Т. А. Проблема професійного самовизначення особистості в сучасній психології / Т. А. Болкун // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : П. П. Жовтий, 2010. – Випуск 34. – С. 168–174.

9. Болкун Т. А. Основні проблеми професійного самовизначення студентів-психологів з обмеженими можливостями / Болкун Т. А. // Сучасна психологія: актуальні проблеми й тенденції розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28 січня 2011 р.) / Запоріжжя : КПУ. – Запоріжжя, 2011. – С. 30–32.

10. Болкун Т. А. Професійна успішність та самовизначення особистості як динамічний процес / Т. А. Болкун. – Психогенеза особистості: норма і девіація // Матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. ; [за ред. Я. О. Гошовського,

Н. К. Вічалковської, О. Є. Іванашко]. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – С. 30-44.

АНОТАЦІЇ

Бугайчук Т. А. Психологічні чинники професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2016.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних чинників професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями. У роботі обґрунтовано та емпірично верифіковано психологічний зміст структурних складових професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями на рівні ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних характеристик. Поглиблено наукові уявлення про структурно-функціональні компоненти (ціннісна позиція, особистісна самореалізація, соціальна інтеграція) професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями засобом обґрунтування критеріїв (професійна спрямованість, професійна активність і професійна компетентність) та показників (аксіологічні, інтегральні, мотиваційні, емоційні, комунікативні і соціально-адаптаційні) їх виокремлення;

З'ясовано детермінацію тренінгового впливу на перебіг професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями. Встановлено психологічні чинники (трансцендентний, трансособистісний, транссоціальний) професійного самовизначення студентів – майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова: професійне самовизначення, ціннісна позиція, особистісна самореалізація, соціальна інтеграція, особистість з обмеженими фізичними можливостями, майбутні психологи.

Бугайчук И. Факторы профессионального самоопределения личности с ограниченными физическими возможностями. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2016.

Диссертационное исследование посвящено изучению психологических факторов профессионального самоопределения личности с ограниченными физическими возможностями. В работе обосновано и эмпирически

верифицировано психологическое содержание структурных составляющих профессионального самоопределения будущих психологов с ограниченными физическими возможностями на уровне ценностных, интегральных, мотивационных, эмоциональных, коммуникативных и социально-адаптационных характеристик.

Предложено рассмотрение профессионального самоопределения личности с ограниченными физическими возможностями в контексте образовательной актуализации содержания и специфики психологической помощи как обеспечение эмоциональной, смысловой и экзистенциальной поддержки будущих психологов. Углублено научные представления о структурно-функциональных компонентах (ценностная позиция, личностная самореализация, социальная интеграция) профессионального самоопределения личности с ограниченными физическими возможностями средством обоснования критериев (профессиональная направленность, профессиональная активность и профессиональная компетентность) и показателей (аксиологические, интегральные, мотивационные, эмоциональные, коммуникативные и социально-адаптационные) их выделения.

Эмпирически установлено психологический профиль профессионального самоопределения будущих психологов с ограниченными физическими возможностями и проведена процедура сравнения содержания компонентов их ценностной позиции, личностной реализации и социальной интеграции со здоровыми студентами.

Определено детерминацию тренингового воздействия на ход профессионального самоопределения будущих психологов с ограниченными физическими возможностями. Содержательно-структурное и функциональное разнообразие тренинговых приемов показало результативность в расширении профессионального самосознания и определении потребностей в личностном и профессиональном самосовершенствовании студентов с ограниченными физическими возможностями, определении их базовых профессиональных и жизненных компетенций, конкретизации основных ориентиров эффективной профессиональной и жизненной самореализации и построению собственного целевого профиля реализации будущей профессиональной жизни.

Обосновано факторы (трансценентный, трансличностный, транссоциальный) профессионального самоопределения студентов – будущих психологов с ограниченными физическими возможностями.

Диссертация содержит перспективы дальнейшей детализации психологического содержания структурно-функциональных компонентов профессионального самоопределения лиц с ограниченными физическими возможностями, конкретизации их целевых и ресурсных свойств, актуальных и потенциальных факторов и условий достижения профессиональной зрелости; и

внедрение инновационных образовательных и психотерапевтических мероприятий, направленных на преодоление последствий психологической депривации инвалидов и формирование их профессиональных перспектив и жизненных планов.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, ценностная позиция, личностная самореализация, социальная интеграция, личность с ограниченными физическими возможностями, будущие психологи.

Buhaychuk TA. Psychological factors of professional self-determination of personality with physical disabilities. - Manuscript.

Thesis for obtaining the candidate degree of psychological sciences, on specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2016.

The thesis research is devoted to the study of the psychological factors of professional self-determination of personality with physical disabilities. The psychological content of the structural components of professional self-determination of future psychologists with physical disabilities on the level of value, integral, motivational, emotional, communicative, social and adaptation characteristics has been empirically grounded and verified in the work. Research visions of the structural and functional components (value position, personal self-realization, social integration) of professional self-determination of personality with physical disabilities by criteria grounding means (professional orientation, professional activity and professional competence) and indicators (axiological, integral, motivational, emotional, communication and social and adaptation) of their distinguishing.

As a result of empirical research the determination of the training influence on the professional self-determination course of the future psychologists with physical disabilities has been ascertained. Psychological factors (trans-value, transpersonal, trans-social) professional self-determination of students-future psychologists with physical disabilities have been determined.

Keywords: professional self-determination, value position, personality self-realization, social integration, personality with physical disabilities, future psychologists.

Підписано до друку 25.04.2016 р. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.

Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.

Наклад 100 пр. Зам. 287. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. (0332) 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.